

A kincstalálás római jogi történetének főbb csomópontjai, különös tekintettel a Paul. D. 41, 1, 31, 1 töredékre**

1. Alapvetés, etimológia, szépirodalmi források

Régi jogtudományi probléma a kincstalálás útján történő tulajdonszerzés kérdésköre, amellyel még a Szentírásban is találkozhatunk, mégpedig Máté evangéliumában (13, 44), melynek tanúsága szerint Jézus Krisztus a mennyországot a szántóföldben elrejtett kincshez hasonlítja.¹

A kincset a római szépirodalmi és jogi források a „*thesaurus*” (*thensaurus*) főnévvel illetik.² Maga a latin kifejezés görög eredetű,³ a *thésaurus* főnév az ókori görög nyelvű forrásokban is gyakran „kincs” jelentésben fordul elő,⁴ azonban a görög *thésaurus* szó jelentése nem teljesen egyezik meg a latin *thesaurus* szóéval.⁵ Igealakban a *thésauridzó* (‘elraktároz’, ‘félrerak’)⁶ szó is szerepel az ókori görög nyelvű forrásokban. Az ógörög nyelvben találkozhatunk még e vonatkozásban a ‘készletet’, ‘tartalékot’, ill. ‘kincset’ jelentő „*thésaurisma*” főnévvel is.⁷

Maga a *thesaurus* (*thensaurus*) szó Rómában első ízben szépirodalmi forrásokban bukkant fel, a jogi nyelvben csak később jelent meg. Számos, a köztársasági korból, de főként a korai principátus időszakából származó szépirodalmi forrásban már előfordul a *thesaurus* szó, ill. felmerül a kincsen történő tulajdonszerzés problémája.

Plautusnál már több ízben lehet találkozni a kincs (*thesaurus*) szóval, ill. a kincstalálás problémájával, így pl. a „Három ezüst” (*Trinummus*),^{8, 9} valamint „A bögre” (*Aulularia*) c. művében is.^{10, 11}

A kincstalálás kérdéskörét — más eredeti tulajdonszerzési módok mellett — egy 1999-ben megjelent tanulmányában részletesen vizsgáló Rolf Knütel elsősorban Horatiust említi

* SIKLÓSI IVÁN, PhD, adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék. E-mail: ivan.siklosi@ajk.elte.hu

** A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ „Ismét hasonlatos a mennyeknek országa a szántóföldben elrejtett kincshez, a melyet megtalálván az ember, elrejté azt; és a felett való örömeiben elmegy és eladván mindenét a mije van, megveszi azt a szántóföldet.” KÁROLYI G. ford. Ld. ehhez D. NÖRR: *Die Evangelien des Neuen Testaments und die sogenannte hellenistische Rechtskoine*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Rom. Abt.) 78 (1961), 129.

² Etimológiailag ld. A. WALDE—J. B. HOFMANN: *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, II, Heidelberg 1938, s. v. *thesaurus*; A. ERNOUT—A. MEILLET: *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris 1939, s. v. *thesaurus*.

³ Vö. pl. VISKY K.: *Kincs és kincstalálás*, Jogtudományi Közlöny 37 (1982), 125.

⁴ A *thésaurus* szó jelentéseihez ld. W. H. GROSS, in: *Der kleine Pauly* (hrsg. von K. Ziegler—W. Sontheimer—H. Gärtner), 5, München 1979, 749, s. v. *thésaurus*.

⁵ H. G. LIDDELL—R. SCOTT: *A Greek-English lexicon*, Oxford 1940, s. v. *thésaurus*.

⁶ GYÖRKÖSY A.—KAPITÁNYFY I.—TEGYEY I.: *Ógörög-magyar nagyszótár*, Bp. 1990, s. v. *thésauridzó*.

⁷ GYÖRKÖSY—KAPITÁNYFY—TEGYEY: *id. m.*, s. v. *thésaurisma*.

⁸ Pl. *Trinummus*, *Argumentum*: „Titokban elrejtett kincsét s minden birtokát Rábizza Calliclesre, elmegy Charmides Idegen földre...” DEVECSERI G. (Bp. 1977) ford.

⁹ Ld. még pl.: *Trinummus*, 18: „*huic Graece nomen est Thensauo*”; 150: „*thensaurum demonstravit*”; 175, 750, 783, 798, 1100, ill. 1145: „*thensaurum*”.

¹⁰ *Aulularia*, 763sk: „*Aulam auri, inquam, te reposco, quam tu confessus mihi te abstulisse*.” „Az arannyal teli bögrét, melyről megvallottad magad, hogy elragadtad”. DEVECSERI G. (Bp. 1977) ford.

¹¹ Maga a *thensaurus* főnév az *Aululariában* öt helyen is szerepel (7, 12, 26, 240, 266).

meg, aki 2. szatírjában (6, 10—13) arról ír, hogy a *mercennarius*¹² kincset talált, amelynek értékén aztán a földet megvásárolta és tovább művelte.

Petronius *Satyricon*jában 9 alkalommal fordul elő a *thesaurus* szó, sőt, egy alkalommal még a modern jogi latinságban ismert *thesauri inventio* alapjául szolgáló, a római jogi forrásokban is gyakran előforduló „*thesaurum invenit*” kitétellel is lehet találkozni.¹³

2. A kincstalálás „szabályozása” a préklasszikus római jogban

A datálhatóan legrégebbi, még a préklasszikus korból származó álláspont — amit a *fundatores iuris civilis*, Brutus és Manilius¹⁴ is képviseltek — szerint a kincs a telek *accessió*ja, és mint ilyen, osztja a telek tulajdonjogi sorsát. Ezt a nézetet idézi — kritikai jelleggel — a kései klasszikus Paulus, az itt most csak kivonatatosan, az alábbiakban viszont teljes egészében is idézett és részletesebben elemzésre kerülő forrásszövegben:

Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse... (Paul. D. 41, 2, 3, 3)

A *thesaurus* tehát a préklasszikus római jog felfogása szerint osztja a telek tulajdonjogi sorsát mint a telek járuléka, *accessió*ja, még ha a telektulajdonos nem is tudja, hogy a kincs a telken van. Úgy tűnik tehát, hogy a *veteres* számára, ahogy Dieter Nörr is írja, magától értetődőnek tűnt, hogy a kincs tulajdonjoga a telek tulajdonosát illeti meg.¹⁵

3. A kincstalálás szabályozása a klasszikus római jogban, különös tekintettel a kincs klasszikus kori fogalmára és a Paul. D. 41, 1, 31, 1 exegézisére

A kincstalálásra vonatkozó disztingváltabb szabályok a klasszikus kor folyamán kezdenek csupán kialakulni. A klasszikus római jogtudósok számára a *thesaurus* már korántsem a telek *accessió*ja, az adott esetben már valaki másé is lehet, mint a telek tulajdonosáé.

A következőkben a kincs fogalmát is definiáló, témánk szempontjából centrális jelentőségű, a szakirodalomban sokat elemzett Paulus-szöveget tesszük elemzésünk tárgyává, amelynek apropóján több, a kincstalálással összefüggő elméleti és gyakorlati jelentőségű kérdést is megvizsgálhatunk:

¹² Mint felfogadott (bér)munkás, vö. BORZSÁK I., Bp. 1972. Megjegyezzük, hogy az újabb irodalomban Bürge mutat rá meggyőző erővel arra, hogy a *mercennarius* szó a forrásokban igen gyakran rabszolgára alkalmazott megjelölés („Bezeichnung für einen Sklaven“) volt. Az egész problémához ld. A. BÜRGE: *Der „mercennarius“ und die Lohnarbeit*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Rom. Abt.) 107 (1990), 80skk., ill. FÖLDI A.: *A másért való felelősség a római jogban, jogelméleti és összehasonlító polgári jogi kitekintéssel*, Bp. 2004, 288.

¹³ A kincstalálással kapcsolatos szépirodalmi forrásokhoz ld. pl. P. BONFANTE: *Corso di diritto romano. La proprietà*, II/2, Milano 1968, 132skk., valamint R. KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln, wandernden Bäumen, flüchtenden Tieren und verborgenen Schätzen*, in: R. Zimmermann—R. Knütel—J. P. Meincke (hrsg.): *Rechtsgeschichte und Privatrechtsdogmatik*, Heidelberg 1999, 574, ill. az e szerzők által hivatkozott további szakirodalmat is.

¹⁴ A Pomponiustól származó híres forrásszöveg (Pomp. D. 1, 2, 2, 39) szerint Publius Mucius Scaevola, Manilius és Brutus voltak azok a neves préklasszikus jogtudósok, akik „megteremtették a jogtudományt” („*fundaverunt ius civile*”). Vö. a hazai szakirodalomból PÓLAY E.: *Publius Mucius et Brutus... fundaverunt ius civile. A köztársasági Róma jogtudományának történetéhez*, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Juridica et Politica 9, 3 (1962).

¹⁵ D. NÖRR: *Ethik von Jurisprudenz in Sachen Schatzfund*, *Bullettino dell’Istituto di Diritto Romano* 75 (1972), 14.

Thensaurus est vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat: sic enim fit eius qui invenerit, quod non alterius sit. Alioquin si quis aliquid vel lucri causa vel metus vel custodiae condiderit sub terra, non est thensaurus: cuius etiam furtum fit. (Paul. D. 41, 1, 31, 1)

Paulus mindenekelőtt a kincs fogalmának eredeti, klasszikus, de korántsem problémamentes definícióját adja meg, miszerint a kincs „*vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat*”. Ezt a szövegrészt a Földi—Hamza-tankönyv a következőképpen fordítja: „egy bizonyos régen elrejtett, értékes dolog, amelyre már nem emlékeznek, s így nincsen tulajdonosa”.¹⁶ Elvileg elképzelhető, hogy ez a régen elrejtett, kincsnek minősülő dolog eredetileg és talán még Paulus korában is csak pénz (*pecunia*)¹⁷ lehetett — a Paulus-szöveg ugyanis kimondottan *pecuniáról* szól. Ennek fényében Visky Károly a D. 41, 1, 31, 1-ben szereplő „*vetus quaedam depositio pecuniae*” kapcsán „valamikor régen biztonságba helyezett, azaz elrejtett pénz”-ről ír.¹⁸ Az is elképzelhető, és van is olyan nézet, miszerint az értékes, ingó dolgok közül elsősorban a pénz minősült kincsnek.¹⁹

Indokolt persze e tekintetben a fokozott óvatosság. A Heumann—Seckel-féle *Handlexikon* „elrejtett értékes dologként” („verborgene wertvolle Sache”) definiálja a kincs fogalmát, és nem korlátozza azt a Paulus-féle definíció tükrében sem a pénzre.²⁰ A *pecunia* szó még a fejlettebb római jogban sem kizárólag pénzt jelentett. A Heumann—Seckel-szótár a *pecunia* szó kapcsán²¹ ugyan nem hivatkozik a Paul. D. 41, 1, 31, 1-re, de utal arra, hogy a *pecunia* „egy dolog pénzértékét” („Geldwert einer Sache”) is jelenti a forrásokban,²² továbbá jelenthet „mindent, ami a vagyon tárgya” („alles, was Gegenstand des Vermögens ist”).²³ Különös jelentőséggel bír e vonatkozásban az a Hermogenianus-hely, amely kimondottan rögzíti, hogy a pénz nem csupán a leszámolt pénzt (*numerata pecunia*) jelenti, hanem minden dolgot.²⁴ E források tükrében pedig arra következtethetünk, hogy kincs alatt a klasszikus jogtudósok nem csupán a pénzt értették. A későbbi (posztklasszikus kori) jogi források tükrében, amelyek már a *monile*, ill. a *mobile* szót használják e vonatkozásban, elvileg arra a konklúzióra is juthatnánk, hogy Paulus korában még csak a pénz minősült technikus, jogi értelemben vett kincsnek, mégis valószínűbbnek tartjuk, hogy a Paulus-féle definícióban szereplő *depositio pecuniae* kitétel nem csupán a pénzt, hanem minden értékes, ingó dolgot jelöl. Ezt az irodalomban uralkodóan

¹⁶ FÖLDI A.—HAMZA G.: *A római jog története és intéstitúciói*, Bp. 2014¹⁹, 335 ford.

¹⁷ A *pecunia* szó persze — miként mindjárt látni fogjuk — korántsem csupán pénzt jelent, ld. H. G. HEUMANN—E. SECKEL: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Jena 1907⁹, s. v. *pecunia*. Az archaikus jogban a vagyon megjelölésére használt *familia pecuniaque* fogalmához ld. a hazai szakirodalomból DIÓSDI GY.: *Familia pecuniaque*, *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 12 (1964), 87—105, valamint ZLINSZKY J.: *Familia pecuniaque*, *Jogtörténeti Tanulmányok VI* (1986), 395—406. A *pecunia* szó etimológiájához és archaikus kori jelentéseihez ld. DIÓSDI GY.: *Ownership in ancient and preclassical Roman law*, Bp. 1970, 22skk. A pénz egész római jogi problémaköréhez pedig ld. BESSENYŐ A.: *A pénz problémája a római magánjogban* (kandidátusi értekezés), Pécs 1994. Legújabbán ld. ERDÖDY J.: *Radix omnium malorum? A pénzzel összefüggő egyes római dologi jogi kérdésekről* (PhD-értekezés), Bp. 2012 (= <https://jak.ppke.hu/uploads/articles/12332/file/Erd%C5%91dy%20J%C3%A1nos%20PhD.pdf>).

¹⁸ VISKY: *Kincs és kincstalálás* (id.), 125. A tankönyvirodalomból ld. pl. J. GAUDEMET: *Droit privé romain*, Paris 2000², 360 fordítását, amelyben szintén „pézt” (*argent*) szerepel: „le trésor est un ancien dépôt d’argent...”. Vö. még A. D. MANFREDINI: *Istituzioni di diritto romano*, Torino 2003³, 125 fordításával, aki szintén kifejezetten „pénzként” fordítja a *pecuniát* („un vecchio deposito di monete”).

¹⁹ Vö. pl. A. BERGER: *Encyclopedic dictionary of Roman law*, Philadelphia 1953, s. v. *thesaurus*: „... a valuable movable (primarily money)...”.

²⁰ HEUMANN—SECKEL: *id. m. s. v. thesaurus*.

²¹ HEUMANN—SECKEL: *id. m. s. v. pecunia*.

²² Ld. pl. Paul. D. 47, 9, 4, 1: „non magna pecuniae res fuerint”.

²³ Vö. pl. Paul. D. 50, 16, 5 pr.: „pecuniae significatio ad ea referatur, quae in patrimonio sunt”.

²⁴ Herm. D. 50, 16, 222: „pecuniae nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res...” A *pecunia* és a *pecunia numerata* különbségére nézve ld. legújabbán ERDÖDY: *id. m.* 151skk.

tekinthető álláspontot²⁵ képviseli pl. Theo Mayer-Maly is, aki úgy vélekedik, hogy a forrásszövegben olvasható „*depositio pecuniae*” kitétel nem csak pénzt, hanem más értékes dolgokat is jelent.²⁶ A kincstalálás kérdéskörét a római jogra és a modern jogokra nézve egyaránt behatóan vizsgáló Eduardo Cesar Silveira Marchi brazil professzor is értékes (ingó) dolgokat ért kincs alatt.²⁷

A kincs — folytatja a kincs fogalmának definiálását követően Paulus — azé lesz, aki megtalálja, a kincs ugyanis senki tulajdonában sem áll.

Itt jegyezzük meg, hogy bár a szövegben egyaránt szerepel a *thensaurus* főnév és az *invenerit* ige is, mégis a „kincstalálásra” mint *sui generis* tulajdoni szerzősmódra nézve a mai jogi latinságban használatos *thesauri* (vagy *thensauri*) *inventio* terminus technicus ebben a formában nem római jogi szakkifejezés, mindazonáltal e kifejezés alapját nyilvánvalóan az ebben a textusban, továbbá más, nem csak a klasszikus (pl. Tryph. D. 41, 1, 63 pr.: „*thensaurum invenerit*”; Call. D. 49, 14, 3, 11: „*thensaurum invenerit*”), hanem a posztklasszikus korból (pl. CTh. 10, 18, 1: „*thesaurum invenerit*”) származó forrásszövegekben is szereplő kitételek adják.

A forrásszöveg folytatásában olvashatók szerint viszont egész más a helyzet, amennyiben valaki a dolgot haszonszerzés céljából (*lucris causa*), megfélemlítés okán (*metus causa*) vagy kifejezetten megőrzés céljából (*custodiae causa*)²⁸ rejtette a földbe,²⁹ ez a dolog ugyanis nem minősül kincsnak, és annak elvétele lopást (*furtum*) jelent — tegyük hozzá persze, amennyiben a *furtum* összes tényállási eleme megvalósult. Ezek közül itt a *dolus*nak mint szándékos, csalárd magatartásnak és az *animus lucris faciendine*nek mint haszonszerzési célzatnak van jelentősége, amelyek megléte esetén a dolog elvétele nem tulajdonszerzést eredményező megtalálásnak (*inventio*), hanem a lopás objektív tényállási eleméül szolgáló *contrectatio*nak³⁰ minősül. (A *res furtiván* pedig, mint ismert, még elbirtoklás útján sem lehet tulajdont szerezni, legalábbis a Kr. e. 200 körül keletkezett *lex Atinia* óta bizonyosan nem.³¹)

²⁵ A releváns irodalomra nézve ld. részletesebben E. C. S. MARCHI: *A 'fanciulla d'Anzio' e o instituto do tesouro*, Index. Studi camerti di studi romanistici 25 (1997), 390.

²⁶ TH. MAYER-MALY: *Thensaurus meus*, in: *Studia in honorem Velimirii Pólay septuagenarii*, Szeged 1985, 283. Itt jegyezzük meg, hogy — miként újabban G. KLINGENBERG: *Der „Angeber“ beim Schatzfund*, in: F. Harrer—H. Honsell—P. Mader (hrsg.): *Gedächtnisschrift für Theo Mayer-Maly*, Wien 2011, 237 is rámutat —, Mayer-Maly számos további, és nem csupán római jogi, jogtörténeti, hanem modern jogi tanulmányában is foglalkozott a kincstalálás kérdéskörével, ezekre nézve ld. KLINGENBERG: *id. m.* 237¹.

²⁷ MARCHI: *id. m.* 369: „O tesouro deve ser coisa (móvel) preciosa.”

²⁸ Vö. pl. Pap. D. 41, 2, 44 pr.

²⁹ Itt csak mintegy zárójelben utalunk arra a szakirodalomban ismert tényre, hogy a *custodia* szó számos forrásszövegben csupán tényleges őrizetet, ill. egy dolog feletti tényleges hatalmat jelöl; a forrásszövegben említett „*custodiae causa*” kitételnek természetesen, sok más forrásszöveghez (ld. pl. Gai. 2, 67; Gai. D. 41, 1, 3, 2; Paul. D. 41, 2, 3, 3; Paul. D. 41, 2, 3, 13; Paul. D. 41, 2, 3, 15; Ulp. D. 41, 2, 10, 1; Paul. D. 41, 2, 3, 23; Iul. D. 41, 2, 39; Iav. D. 41, 2, 51; Iul. D. 41, 5, 2 pr.; Pap. D. 41, 2, 44 pr.; Paul. 3, 6, 44) hasonlóan semmi köze sincs a klasszikus római jog által ismert *custodia*-felelősséghez, ld. e vonatkozásban SIKLÓSI I.: *A custodia-felelősség néhány kérdése a római jogban*, Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. X., Bp. 2009, 11sk., ill. az ott hivatkozott szakirodalmat.

³⁰ Ld. Paulus híres, a lopásra vonatkozó definícióját: „*Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucris faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve. quod lege naturali prohibitum est admittere.*” (Paul. D. 47, 2, 1, 3). A lopás kérdésköréhez ld. a hazai szakirodalomból alapvetően MARTON G.: *A furtum mint delictum privatum*, Debrecen 1911.

³¹ A lopott dologra vonatkozó elbirtoklási tilalommal összefüggésben ld. Gell. 17, 7, 1: „*Quod subreptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto.*” Itt csak röviden utalunk arra, hogy a római jogi szakirodalomban régóta vitatott, hogy a lopott dolgokra vonatkozó elbirtoklási tilalmat első ízben, általános, elvi éllel már a XII táblás törvény vagy csak a *lex Atinia* mondta-e ki. Az irodalomban eléggé elterjedt az a nézet, miszerint a XII táblás törvény eredetileg valószínűleg csak a tolvaj vonatkozásában zárta ki a lopott dolog elbirtokolhatóságát, míg a *lex Atinia* az elbirtoklási tilalmat mindenkire nézve kiterjesztette, aki a lopott dolgot megszerezte. Így vélekedik pl. FÖLDI—HAMZA: *id. m.* 326 is. Benedek Ferenc (BENEDEK F.: *Római magánjog. Dologi és kötelmi jog*, Pécs 1995², 67, ill. BENEDEK F.—PÓKECZ KOVÁCS A.: *Római magánjog*, Bp.—Pécs 2014², 207) is azt írja, hogy a XII táblás törvény magát a tolvajt zárta ki csupán az elbirtoklásból. Ld. hasonlóan, a lopott dolgokra vonatkozó

Kérdésként merülhet fel, vajon miképpen értelmezhető a Paulus-szöveg az alábbiakban hivatkozott hadrianusi szabályozás fényében? Jól ismert ugyanis, hogy Hadrianus az idegen telekben talált kincs tulajdonjogának felét a telek tulajdonosának adta,³² ehhez képest azonban a Paulus-féle definícióban egy szót sem találunk a kincs tulajdonjogának megosztásáról. A válasz egyszerű: ahogy Mayer-Maly is írja, Paulus e helyütt nyilvánvalóan csak a saját telken történő kincstalálást tartotta szem előtt.³³

Érdekes kicsit részletesebben is elidőznünk a kincs Paulus-féle, a tankönyvekben általában kritika nélkül említett meghatározása kapcsán. Ez a definíció ugyanis, bármennyire tetszetősnek is tűnik első látásra, dogmatikai vonatkozásban több szempontból is problémákat vet föl, és a szakirodalomban is többen illetik azt (főleg a régebbi irodalomban meglehetősen éles, olykor interpolációkritikai alapon megfogalmazott) kritikával.³⁴ A Paulus-féle definíció alapján több kérdés is fölvethető, történetesen, hogy:

általános elbirtoklási tilalmat a *lex Atinia*nak tulajdonítva A. GUARINO: *Diritto privato romano*, Napoli 2001¹², 652, valamint M. KASER—R. KNÜTEL: *Römisches Privatrecht*, München 2014²⁰, 145. Gaius (Gai. 2, 45) ismertetése szerint ugyanakkor „*furtivam lex XII tabularum usucapi prohibet*”, vagyis a XII táblás törvény megtiltotta a lopott dolog elbirtoklását; ebből a forrásszövegből nem vezethető le, hogy a lopott dolognak csak a tolvaj által történő elbirtoklását zárta volna ki a XII táblás törvény. Bár ezt az említett, a törvényre utaló gaiusi forrásszöveg nem mondja ki, és a XII táblás törvény töredékeinek a FIRA (1941) alapján ZLINSZKY J. (Bp. 1949) által készített összeállításába a Gai. 2, 45 került felvételre a *XII. tab.* 8, 17 alatt, és a fordításban is „lopott dolog” szerepel, mégis valószínűbbnek tűnik, hogy Gaius közlése pontatlan, és nem a XII táblás törvény, hanem csupán a *lex Atinia* mondott ki általános, elvi éllel elbirtoklási tilalmat a lopott dolgokra vonatkozóan. Mi értelme lett volna ugyanis a *lex Atinia* megalkotásának, ha már a XII táblás törvény is ugyanígy rendelkezett volna? Másrészt, a XII táblás törvény még megalkotását követően évszázadokkal később is óriási tekintéllyel rendelkezett (elegendő e tekintetben Cicero közlésére utalni, aki azt írja, hogy a XII táblás törvényt még az ő gyermekkorában is mint „*carmen necessarium*”-ot tanulták az iskolában [Cic. *De leg.* 2, 22, 58: „*Discebamus enim pueri XII ut carmen necessarium, quas iam nemo discit.*”]), vajon miért lett volna szükség annak megerősítésére? Gondoljunk arra is, hogy azon *lexek* száma, amelyek a magánjog fejlődésére komoly hatást gyakoroltak, igen csekély volt; a törvényhozás a római magánjog fejlődése szempontjából csupán marginális jelentőséggel bírt (vö. pl. W. KUNKEL—M. J. SCHERMAIER: *Römische Rechtsgeschichte*, Köln—Weimar—Wien 2001¹⁴, 46. Találój F. SCHULZ: *Prinzipien des römischen Rechts*, München—Leipzig 1934, 4 megállapítása, miszerint „a jog népe nem a törvény népe” [„Das ‚Volk des Rechts‘ ist nicht das Volk des Gesetzes.”]). Itt nyilván egy olyan égetően fontos kérdéstről kellett törvényi szinten rendelkezni, amit a XII táblás törvény még nem szabályozott ilyen absztrakt jelleggel. A kérdés ugyanakkor vitatott; egyes romanisták nem is tudnak határozott álláspontra helyezkedni abban a kérdésben, hogy vajon már a XII táblás törvény, vagy csak a *lex Atinia* mondott-e ki általános jelleggel elbirtoklási tilalmat. M. BRETON: *I fondamenti del diritto romano. Le cose e la natura*, Bari—Roma 1998, 246 pl. csak annyit mond, hogy nehéz megállapítani a viszonyt a *lex Atinia* tilalma és a XII táblás törvény ezzel analóg tilalma között. H. ANKUM: *L'application de la « loi Atinia » aux cas de « furtum pignoris » et de « furtum fiduciae »*, in: Auctoritas. Mélanges Olivier Guillot, Paris 2006, 18 azonban kifejezetten úgy véli, hogy már a XII táblás törvény tiltotta a *res furtiva* elbirtoklását, de a tilalmat *desuetudo* miatt Kr. e. 150 előtt újra ki kellett mondani. — A lopott dolgokra vonatkozó elbirtoklási tilalom, ill. a *lex Atinia* kérdésköréhez ld. még pl. MARTON G.: *A lopott dolgokra vonatkozó elbirtoklási tilalom a római jogban*, Máramarosziget 1914; F. DE VISSCHER: *De la défense d'usucaper les choses volées*, *Revue internationale des droits de l'Antiquité* 5 (1958), 469skk.; D. PUGSLEY: *The misinterpretation of the 'lex Atinia'*, *Revue internationale des droits de l'Antiquité* 17 (1970), 135skk.; F. GIANCOLI: *Sabino e l'usucapione delle 'res furtivae'*, *Labeo. Rassegna di diritto romano* 42 (1996), 403skk.; UŐ: *La 'lex Atinia de rebus subreptis': un'ipotesi sulla datazione*, *Labeo. Rassegna di diritto romano* 43 (1997), 259skk.

³² Inst. 2, 1, 39.

³³ MAYER-MALY: *Thesaurus meus* (id.), 284.

³⁴ Így pl. F. SCHULZ: *Classical Roman law*, Oxford 1951, 362, aki megállapítja, hogy „the definition given in the *Digest* is faulty and unworkable”, és az egész definíciót posztklasszikus eredetűnek tartja. Schulz interpolációgyanúja azonban nézetünk szerint megalapozatlan, már csak a *depositio* kitétel vitathatatlanul eredeti és nagyszámú klasszikus kori előfordulása miatt, de az alább idézett, a kincs fogalmára nézve a Paulusétól teljesen eltérő meghatározást adó, a posztklasszikus korból származó császári rendeletek tükrében (CTh. 10, 18, 2 pr.; C. 10, 15, 1, 1) is. A Paulus-féle definíciót részletes vizsgálat tárgyává teszi pl. BONFANTE: *id. m.* 128skk.; MAYER-MALY: *Thesaurus meus* (id.), 283skk.; KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 573, MARCHI: *id. m.*

- pontosan mi minősül — legalábbis a klasszikus római jog szerint — kincsnek;
- valóban nincs-e tulajdonosa a kincsnek; ennek kapcsán pedig föltehető az a kérdés, vajon a kincs közönséges uratlan dolog-e vagy sem;
- részben az előző kérdéshez is kapcsolódóan: tekinthető-e egyáltalán a kincstalálás önálló tulajdonszerzési módnak a klasszikus korban;
- hol lehet kincset találni?

Vegyük sorra, és próbáljuk megválaszolni — további források tükrében is — ezeket a kérdéseket.

Láttuk, hogy a D. 41, 1, 31, 1 alatt fölvetett szövegben Paulus csupán a *pecuniát* említi kincsként. Bár elvileg lehetséges olyan értelmezés is, hogy még Paulus idejében, tehát a kései klasszikus jogban is csak a pénz minősült műértelemben vett kincsnek, mégis valószínűbbnek tűnik, hogy — mivel a *pecunia* szó nem csupán pénzt jelent még a klasszikus és a iustinianusi római jog forrásaiban sem — a Paulus-szövegben szereplő *pecunia* a pénz mellett más értékes, ingó dolgokat is felölel.

Visky is leszögezi, hogy kincs nemcsak pénz, hanem más értékes dolog is lehet, pl. ezüst- vagy aranytárgy, ékszer, drágakő.³⁵

A D. 34, 2, 39, 1 alatt fölvetett *I a v o l e n u s*-szöveg kifejezetten ezüstről (*argentum*) ír ugyan, de ez a szöveg a kincstalálás mint tulajdoni szerzősmód témaköréhez nem kapcsolható, mert ez a szöveg a „kincs” főnevet nem technikus értelemben használja.

A neves klasszikus kori jogtudós, *Cervidius Scaevola* által ismertett jogesetben viszont a jogtudós csupán *pecuniát* említi a kincstalálás tekintetében. Jelentőségére tekintettel ezt a szöveget³⁶ érdemesebb közelebbről is megvizsgálni:

A tutore pupilli domum mercatus ad eius refectionem fabrum induxit: is pecuniam invenit: quaeritur ad quem pertineat. Respondi, si non thesauri fuerunt, sed pecunia forte perditā vel per errorem ab eo ad quem pertinebat non ablata, nihilo minus eius eam esse, cuius fuerat. (Scaev. D. 6, 1, 67)

A tényállás szerint valaki egy *pupillus* gyámjától házat vásárolt, majd a háznak a felújítása (*refectio*) céljából ácsot (*faber*) vett igénybe, aki azután a házban pénzt talált. Kérdés mármost, ki szerez rajta tulajdont. *Cervidius Scaevola* döntése alapján a tulajdonszerzés attól függ, hogy a pénz kincsnek minősül-e vagy sem. Amennyiben ugyanis nem kincsről, hanem csak a tulajdonos által véletlenül elvesztett vagy tévedésből el nem vitt pénzről van szó, úgy a pénz annak eredeti tulajdonosé marad. Kérdés viszont — erről a jogtudós hallgat —, hogy mi van a második esetben: ha a megtalált pénz kincsnek minősül, tehát ha annak tulajdonosa már nem deríthető ki. Ráadásul itt még csak nem is a ház új tulajdonosa, hanem a *faber* találja meg a kincset. Mayer-Maly „nagyon valószínűnek” tartja, hogy e tekintetben *Cervidius Scaevola* az alább ismertett hadrianusi — az idegen telekben talált kincs tulajdonjogának felét a telektulajdonosnak, felét pedig a megtalálónak adó — szabályozást vette alapul.³⁷

Láttuk, hogy Paulus is kifejezetten *pecuniáról* beszél (D. 41, 1, 31, 1). Az alább elemzett Pap. D. 41, 2, 44 pr. szövegében is látni fogjuk, hogy a szintén kései klasszikus jogtudós, *Papinianus* is *pecuniáról* beszél e vonatkozásban.

368skk., ill. az újabb spanyol nyelvű szakirodalomból a kincstalálás római jogi kérdéskörével foglalkozó monográfiájában A. AGUDO RUIZ: *Régimen jurídico del tesoro en Derecho romano*, Madrid 2005, 31skk.

³⁵ VISKY: *Kincs és kincstalálás* (id.), 125.

³⁶ Ehhez a fragmentumhoz ld. VISKY: *Kincs és kincstalálás* (id.), 125, részletesebben pedig MAYER-MALY: *Thesaurus meus* (id.), 285.

³⁷ MAYER-MALY: *Thesaurus meus* (id.), 285.

A posztklasszikus korból származó források (CTh. 10, 18, 2 pr. és C. 10, 15, 1, 1) tükrében elvileg elképzelhető az is, hogy — föltételezve, hogy a Paul. D. 41, 1, 31, 1 szövegében olvasható *pecunia* szó kimondottan pénzt jelent — a klasszikus római jogban még csak a pénz minősült jogi értelemben kincsnek, és a *thesaurus* fogalmát csak később terjesztették ki egyéb értékes, ingó dolgokra. Az általunk is elfogadott, az irodalomban uralkodó álláspont szerint ez azonban kevésbé tűnik valószínűnek.

Ami viszont valóban kétségtelen: kincs csak ingó dolog lehet, ennek egyértelmű jeleként egyes későbbi jogi források e vonatkozásban kifejezetten *mobiliáról* írnak.³⁸

Problematikus a forrásszövegben olvasható „*iam dominum non habeat*” kitétel is. A kincsnek ugyanis minden további nélkül lehet tulajdonosa, és — jelentős értéke mellett — már csak ezért sem lehet a *thesaurust* közönséges *res nullius*nak tekinteni.³⁹ A „*iam dominum non habeat*” és a „*quod non alterius sit*” kitételek a forrásszövegben mindenesetre elvileg arra is utalhatnak, hogy Paulus a kincset lényegében uratlan dolognak tekintette. Ezek a megállapítások ugyanis félreérthetetlenül rögzítik, hogy a dolognak már nincsen tulajdonosa, márpedig ha ez így van, akkor a dolog *res nullius*.

De vajon helytálló-e ez az értelmezés?

Igaz ugyan, hogy a kincsnek elvileg van, vagy legalábbis lehet tulajdonosa, csak éppen — amint ezt a forrásszöveg is rögzíti, és a magunk részéről a továbbiakban inkább az e vonatkozásban releváns „*cuius non exstat memoria*” kitételnek tulajdonítunk jelentőséget — már nem emlékeznek a dologra, így annak esetleges tulajdonosára sem. Pontosabban arra, ki rejtette el a kincset, ill. miképpen került az az ingatlanba. Merthogy amennyiben az elrejtő tulajdonos volt, elvileg az ő örököse a kincs tulajdonosa — feltéve, ha van egyáltalán örököse az elrejtőnek. Ha a kincset nem a tulajdonos rejtette el, hanem pl. egy tolvaj, akkor nem is az elrejtő örököse a kincs „elvi” tulajdonosa etc. Ezeket a lehetőségeket talán nem is érdemes most tovább latolgatni. Visky arra mutat rá, hogy az elrejtett vagyoni érték uratlan dologgá vált, de nem azért, mert a tulajdonos elhagyta, hanem azért, mert az idő múlása folytán a tulajdonos és örökösei eltűntek az emlékezetből, és őket megtalálni nem lehetett.⁴⁰ Knütel is megjegyzi, hogy a kincsnek ugyan lehet tulajdonosa, de ő már nem deríthető ki.⁴¹

Elégedjünk meg mi is annyival, hogy (ha az elrejtő volt a kincs tulajdonosa), az elrejtő személye, ill. az ő örököse, vagy (ha nem az elrejtő volt a kincs tulajdonosa) a kincs eredeti tulajdonosa, ill. az ő örököse, másképpen szólva: a kincs valódi tulajdoni helyzete az emlékezet homályába veszett (ha George Orwell szavait [persze teljesen más összefüggésből] kölcsönözzük, azt is mondhatjuk, hogy „emlékezetlyuk” [*memory hole*] nyelte el). A kincs jogi helyzete így több szempontból is sajátos: elvileg van, vagy legalábbis lehet tulajdonosa, de az többé már nem deríthető fel.

Ha az eredeti tulajdonjog kérdését tisztázni lehet, vagyis amennyiben a „*cuius non exstat memoria*” feltétel nem teljesül, egyértelmű, hogy a találó nem szerezhett tulajdont az így megtalált dologon. Több forrásszöveg is foglalkozik ezzel a kérdéssel.

Cervidius Scaevola, mint fentebb már láttuk, világosan rögzíti, hogy a véletlenül elvesztett vagy az arra jogosult által tévedésből el nem vitt pénz (vagy más értékes dolog) azé marad, akié volt, tehát nem minősül kincsnek, így azon a találó nem szerezhett tulajdont (Scaev. D. 6, 1, 67).

³⁸ Ld. pl. C. 10, 15, 1, 1.

³⁹ Vö. pl. MARCHI: *id. m. 372*: „O tesouro não se constituir numa *res nullius*.”

⁴⁰ VISKY: *Kincs és kincstalálás* (id.), 126.

⁴¹ KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 573. Az egész kérdéskört behatóan tárgyalja MAYER-MALY: *Thesaurus meus* (id.), 283sk., valamint MARCHI: *id. m. 372skk.* is.

Amint éppen a Paul. D. 41, 1, 31, 1 szövegében láttuk, a *custodiae causa* elrejtett *pecunia* nem minősül kincsnek, vagyis a megőrzés céljából elrejtett pénzen a találó nem szerezhethet tulajdont. Ennek kapcsán idézzük az alábbi P a p i n i a n u s -szöveget, amely viszont nem a tulajdonjog, hanem a birtok megszűnésének kérdését vizsgálja,⁴² történetesen azt, vajon megszűnik-e a birtokunk akkor, ha nem emlékezünk arra, hová is rejtettük a kincset:

Peregre profecturus pecuniam in terra custodiae causa condiderat: cum reversus locum thesauri memoria non repeteret... Dixi, quoniam custodiae causa pecunia condita proponeretur, ius possessionis ei, qui condidisset, non videri peremptum... Et nihil interest, pecuniam in meo an in alieno condidissem...
(Pap. D. 41, 2, 44 pr.)

A Papinianustól — itt most csak kivonatos jelleggel — idézett szöveg tényállása szerint valaki, utazására készülve, pénzt rejtett el egy földben megőrzés céljából (*custodiae causa*), azonban, amikor hazatér, a „kincs” elrejtésének helyére nem emlékszik. A szöveg tanúsága szerint amennyiben megőrzés céljából rejtett el valaki pénzt, úgy birtokosnak (és, tegyük hozzá — feltéve persze, ha a tulajdonos rejtette el a kincset — tulajdonosnak) az elrejtőt kell tekinteni. Az emlékezet elvesztésével a birtok nem enyészik el, nem szűnik meg, és az sem számít, hogy a pénzt saját vagy idegen földben rejtettük-e el. Ez esetben tehát az elrejtőn kívüli személy nem szerezhethet a pénzen tulajdont; mivel a „kincs” tulajdonosa minden kétséget kítáróan megállapítható, így a szövegben említett „kincs” nem is minősül technikus jogi értelemben vett kincsnek.⁴³

A lehetséges elméleti megfontolásokat számba véve; bár a fentebb idézett Paulus-féle definíció korántsem kifogástalan, a józan ész és praktikus megfontolások azt indokolják, hogy a kincset olyan dolognak tekintsük, amelynél az eredeti tulajdonjog kérdését már nem lehet, ill. rendkívüli nehézségekbe ütközne, vagy nem is lenne értelme vizsgálni, így azon eredeti szerzőmód útján — a *nemo plus iuris* elve természetesen nem is érvényesül e körben — tulajdonjogot lehet szerezni.

A kincset tehát nem lehet „tulajdonképpen értelemben” uratlan dolognak tekinteni, és ezzel közönséges *occupatio* tárgyává tenni.⁴⁴ Más kérdés, hogy ez az eredeti szerzőmód a Paul. D. 41, 1, 31, 1 tükrében minősíthető-e a klasszikus római jogban a foglaláshoz képest valóban önálló szerzőmódnak. Vizsgáljuk meg röviden ezt a kérdést is.

Mivel a kincs nem közönséges, a szó tulajdonképpen értelmében vett uratlan dolog (*res nullius*), a tulajdonszerzés nem a *corpust* és *animust* egyaránt igénylő birtok — az *animus* miatt természetesen cselekvőképességet is föltételező — megszerzése: az *apprehensio* (nem jogellenes [tehát *contrectatio*nak nem minősülő] birtokszerzés) tényállási elemét magában foglaló *occupatio*, hanem *inventio*, azaz megtalálás útján lehetséges. Kérdés viszont, hogy a klasszikus római jogtudósok szükségesnek láttak-e intézményesíteni egy, az *occupatiótól* több vonatkozásban is eltérő, önálló tulajdoni szerzőmódot a kincstalálás esetében.

A kincs a „szerencse adománya” (*donum fortunae*, Tryph. D. 41, 1, 63, 1). Ezzel összefüggésben is a tulajdonjogot kincstalálás esetén hangsúlyozottan az *inventio* keletkezteti. (A források e tekintetben az *invenio* ige különféle alakjait használják, az *inventio* főnevet azonban még nem. Itt is, mint sok más esetben, „a szubsztantivizálódás elmaradásának” a római jogban gyakran konstatálható jelenségével állunk szemben,

⁴² Vö. MAYER-MALY: *Thesaurus meus* (id.), 287.

⁴³ Vö. MAYER-MALY: uo.

⁴⁴ BONFANTE: *id. m.* 128 e vonatkozásban azt szögezi le, hogy a kincs a forrásbeli definíciók szerint a „*res nullius* egy különleges fajtájának” („una spece particolare di *res nullius*”) tekinthető. A kincs tehát BONFANTE: *id. m.* 152 nézete szerint nem „rendes” *res nullius* („*res nullius ordinaria*”), hanem „különleges” *res nullius* („*res nullius di carattere particolare*”): olyan dolog, „ami elveszítette a tulajdonosát” („che aveva perduto il suo proprietario”).

mégpedig nem csupán a klasszikus, hanem a posztklasszikus és a iustinianusi jogra nézve is.)⁴⁵ Így a kincstalálás a szakirodalom szerint nem tekinthető az *occupatio* egyik fajtájának,⁴⁶ mindazonáltal mégis úgy véljük, hogy az *occupatio* és a *thesauri inventio* (érdekes módon e formában egyik sem eredeti római jogi szakkifejezés⁴⁷) határmezsgyéje meglehetősen ingoványosnak tekinthető.

Figyelemmel arra is tehát, hogy mivel a római jogi források az *occupatio* kifejezést sem használják technikus jogi értelemben, valamint arra is, hogy a *thesaurus* szó nem mindig jelöli a tulajdonképpen (műértelemben) vett kincset a római jog forrásaiban, a Paul. D. 41, 1, 31, 1 tükrében elvileg egy olyan értelmezés is lehetséges, hogy a forrásszövegben említett kincs voltaképpen uratlan dolog, és a forrásszöveg alapján nem lehet teljes biztonsággal levonni azt a következtetést, miszerint Paulus, ill. a klasszikus római jogtudósok a kincznek a megtalálását konzekvens módon önálló, a foglaláshoz képest minőségileg más tulajdonszerzési módnak tekintették volna.

A magunk részéről mégis úgy véljük, hogy a klasszikus korban a kincstalálás, bár tartalmát tekintve bizonytalan és még nem is teljesen kikristályosodott, de mégis önálló tulajdoni szerzősmódnak tekinthető, valószínűleg azonban csak Hadrianus császár korától kezdve.

Az előbb említett három kérdéshez képest e kérdés megválaszolása okozza a legkevesebb gondot. A Paul. D. 41, 1, 31, 1 és más forrásszövegek alapján ugyanis egyértelműen levonható az a következtetés, hogy csak az ingatlanban talált kincs minősül római jogi értelemben kincznek, a klasszikus, a posztklasszikus és a iustinianusi római jog is még csupán az ingatlanban történő kincstalálást tette jogi szabályozás tárgyává.

Visky⁴⁸ is rámutat arra, hogy a források általában földet (*terra*), ill. telket (*fundus*) említenek olyan helyként (*locus*), ahol a kincset megtalálták (pl. Paul. D. 41, 1, 31, 1: *terra*; Paul. D. 41, 2, 3, 3: *fundus, terra, locus*; Pap. D. 41, 2, 44 pr.: *terra*; Call. D. 49, 14, 3, 10: *locus*; Inst. 2, 1, 39: *locus*). A C. 10, 15, 1, 2 alatt fölvetett szövegben a szintén „telek” jelentésű „*terrula*”⁴⁹ főnév szerepel. Van olyan forrásszöveg is, amelyekben a kincs elrejtésének helyeként ház (*domus*) szerepel (Scaev. D. 6, 1, 67).⁵⁰

⁴⁵ A szubsztantivizálódás elmaradása (FÖLDI ANDRÁS szemléletes kifejezése) ugyanis nemcsak a kincstalálás, hanem pl. a foglalás, a felelősség vagy éppen pl. a szerződés (modern értelemben vett) érvénytelenségével és hatálytalanságával kapcsolatos forrásszövegek alapján is konstatálható sajátossága (de azért nem alapelve) a római jognak, ami a fogalmi absztrahálás mindvégig, még a iustinianusi jogban is viszonylag alacsony fokával magyarázható.

⁴⁶ Így pl. GUARINO: *Diritto privato romano* (id.), 650; GAUDEMET: *Droit privé romain* (id.), 235: „L’acquisition du trésor n’est pas un cas d’occupation...”.

⁴⁷ Miként arra FÖLDI—HAMZA: *id. m.* 333¹⁰ rámutat, a római jogi források az *occupatio* főnevet csak elfoglaltság értelemben használják, viszont — különösen a *Digesta* 41. könyvének 1, „*De acquirendo rerum dominio*” titulusa alatt fölvetett számos forrásszöveg tanúsága szerint — e főnév igei alakjával (*occupare*, ld. pl. Gai. D. 41, 1, 7, 5: „*cuius tamen totum agrum novus alveus occupaverit*”; Pomp. D. 41, 1, 30, 3: „*occupatus esset*”, ill. „*occupatus est*”) és, tegyük hozzá, ennek különféle származékaival (különösen az *occupare* ige participiumával [*occupans*], ld. pl. Gai. D. 41, 1, 3 pr.: „*Quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur.*”; Gai. D. 41, 3, 3, 2: „*nostrum esse desinit et rursus occupantis fit*”; Gai. D. 41, 1, 5, 1: „*desinere nostram esse et rursus fieri occupantis*”; Gai. D. 41, 1, 5, 4: „*alioquin occupantis fit*”; Gai. D. 41, 1, 5, 5: „*desinant nostra esse et fiant occupantium*”; Gai. D. 41, 1, 7, 3: „*Insula quae in mari nascitur... occupantis fit*”; Pomp. D. 41, 1, 30, 4: „*id, quod nullius sit, occupantis fit*”; Cels. D. 41, 1, 51, 1: „*Et quae res hostiles apud nos sunt, non publicae, sed occupantium fiunt.*”) a források igen gyakran a foglalást mint tulajdonszerzési módot jelölik.

⁴⁸ VISKY: *Kincs és kincstalálás* (id.), 126.

⁴⁹ HEUMANN—SECKEL: *id. m. s. v. terrula*.

⁵⁰ Az egész kérdéskörhöz ld. BONFANTE: *id. m.* 141sk. Megjegyezzük, hogy a Iav. D. 34, 2, 39, 1 alatt fölvetett szövegben is ház szerepel a „kincs” megtalálásának helyeként, e helyütt azonban a *thesaurus* szó nem műértelemben fordul elő, így ez a szöveg nem tartozik a kincstalálás mint tulajdoni szerzősmód kérdésköréhez.

Constantinus császár 315-ben kelt rendeletének (CTh. 10, 18, 1) szövegében, mint az alábbiakban látni fogjuk, ugyan nem szerepel a kincs megtalálásának helyeként sem a *terra*, sem a *solum*, sem a *fundus*, sem pedig a *locus*, ebből azonban a rendelkezésünkre álló további források tükrében sem lehet következtetni arra, hogy az ingó dologban való kincstalálás lehetősége Rómában a jogi szabályozás szintjén fölmerült volna. Csak jóval később, a középkorban vetődik fel a jogi szabályozás szintjén az ingó dologban való kincstalálás lehetősége.⁵¹

Az előbb vizsgált Paulus-fragmentum mellett további — a posztklasszikus, ill. a iustinianusi római jogból származó — forrásszövegek is kísérletet tesznek a kincs fogalmának meghatározására.

Hivatkozhatunk e tekintetben a következő, a *Codex Theodosianus*ban fölvetett, Gratianus, Valentinianus és Theodosius által 380-ban kibocsátott *constitutio* szövegére, amely ismeretlen tulajdonosaik által hosszabb ideje elrejtett drágaságokról szól:

thesaurus et condita ab ignotis dominis tempore vetustiore monilia... (CTh. 10, 18, 2 pr.)

Utalunk azonban arra, hogy egyes olvasatok szerint a szövegben nem a ‘nyakláncokat’, ‘ékszereket’, ill. ‘drágaságokat’ jelentő, a jogi forrásokban viszonylag ritkán előforduló⁵² „*monilia*”⁵³ (itt a *monile* plur. accusativusban fordul elő), hanem „*mobililia*” szerepel, miként a következő, szintén a kincs fogalmát meghatározó, a *Codex Iustinianus*ban fölvetett, Leo és Zeno császárok által 474-ben kibocsátott *constitutio* szövegében is:

thesaurum (id est condita ab ignotis dominis tempore vetustiore mobililia) (C. 10, 15, 1, 1),

amely — eltekintve itt most a *monilia/mobililia* (egyébként el nem hanyagolható) problémájától⁵⁴ — szó szerint ismétli meg a *Codex Theodosianus*ban fölvetett, az imént idézett szövegben foglaltakat, a kincseket „ismeretlen tulajdonosaik által hosszabb ideje elrejtett ingóságok”-ként definiálva.⁵⁵

Nem teljesen kizárt, hogy a fogalmi absztrahálásnak a klasszikus római joghoz képest kétségtelenül magasabb szintjét mutató iustinianusi jogban⁵⁶ tekintettek csupán minden értékes, ingó dolgot kincznek — és ekként a C. 10, 15, 1, 1 alatt fölvetett *constitutió*ban olvasható „*mobililia*” kitétel iustinianusi interpoláció eredménye —, de (az „interpolációmentesség vélelmének”⁵⁷ az újabb római jogi irodalomban kialakult elvével is összhangban) mégis valószínűbbnek tűnik, hogy erre a magasabb absztrakciós szintre már a CTh. 10, 18, 2 pr. alatt fölvetett renDELETEhez képest majdnem száz évvel később keletkezett, Leo és Zeno császárok által kibocsátott

⁵¹ Vö. pl. FÖLDI—HAMZA: *id. m.* 335; BENEDEK: *id. m.* 45; BENEDEK—PÓKECZ KOVÁCS: *id. m.* 187.

⁵² Ld. még pl. Paul. D. 34, 2, 32, 7 (*monilia*); C. 9, 49, 7, 1 (*monilium*).

⁵³ Ld. FINÁLY H.: *A latin nyelv szótára*, Bp. 1884, s. v. *monile*; HEUMANN—SECKEL: *id. m.* s. v. *monile*. Vö. MARCHI: *id. m.* 369, aki a *monilia* kitétel vonatkozásában megjegyzi, hogy ez a kifejezés általában értékes dolgokat jelöl („que significa, em geral, coisas preciosas”).

⁵⁴ E kérdéskörhöz ld. pl. BONFANTE: *id. m.* 129sk.; MARCHI: *id. m.* 369; GUARINO: *Diritto privato romano* (id.), 650.

⁵⁵ A kincznek a fenti két *constitutió*ban foglalt definícióira nézve ld. részletesen AGUDO RUIZ: *id. m.* 54skk.

⁵⁶ E kérdéskörhöz — a kazuisztika és az absztrakció viszonyához a római jogban — ld. a hazai szakirodalomból PÓLAY E.: *A római jogászok gondolkodásmódja*, Bp. 1988.

⁵⁷ Az újabb szakirodalomban ugyanis — FÖLDI ANDRÁS találó kifejezésével élve — az „interpolációmentesség vélelme” érvényesül; az általában elfogadott nézet szerint abból kell kiindulni, hogy többségükben tartalmilag is klasszikus szövegekről van szó (vö. FÖLDI A.: *Kereskedelmi jogintézmények a római jogban*, Bp. 1997, 28). Ez a tétel a modern szövegekritikai kutatások paradigmája. Az egész problémához ld. pl. M. KASER: *Zur Methodologie der römischen Rechtsquellenforschung*, Wien 1972; R. KNÜTEL: *Nicht leichter, aber um so reizvoller. Zum methodologischen Vermächtnis Max Kasers*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Rom. Abt.) 115 (1998), 33skk.; összefoglaló jelleggel P. STEIN: *A római jog Európa történetében* (ford.: Földi É.), Bp. 2005, 170.

rendelet is eljutott, így a C. 10, 15, 1, 1 alatt fölvevett *constitutió*ban olvasható „*mobilia*” kitélt a magunk részéről eredetinek tekintjük.

A kincsre vonatkozóan idézett klasszikus és posztklasszikus római jogi meghatározások tükrében (Paul. D. 41, 1, 31, 1; CTh. 10, 18, 2 pr.; C. 10, 15, 1, 1) elvileg elképzelhető, hogy a klasszikus jogtudósok eredetileg csak a pénzt (*pecunia*) tartották a kincs tárgyának, míg a posztklasszikus korban ezt a kifejezést a pluralisban használt „*monile*”, majd a „*mobile*” váltotta fel, a iustinianusi jogban pedig már minden értékes ingóságot a kincs fogalmi körébe vontak. Mégis valószínűbbnek tartjuk, hogy már Paulus korában is kincsnek tekintettek — már csak azért is, mert maga a *pecunia* szó, mint fentebb már láttuk, nem csak pénzt jelent — a pénz mellett más értékes ingó dolgokat is. Ezért a klasszikus és a posztklasszikus szövegek között a kincsre vonatkozó terminológia tekintetében inkább csak stiláris különbségekről beszélhetünk.⁵⁸

Mindhárom idézett forrásszövegben (Paul. D. 41, 1, 31, 1; CTh. 10, 18, 2 pr.; C. 10, 15, 1, 1) szerepel valamilyen alakban a *vetus* melléknév, ami világosan bizonyítja, hogy a rómaiak csak a régen elrejtett dolgokat tekintették kincsnek, hiszen ezek esetleges tulajdonosának kiléte már nem állapítható meg. Kérdés persze, mit jelent az, hogy „régen”; ez ugyanis önmagában véve meglehetősen tág értelmezési lehetőséget enged meg a jogalkalmazó számára. A „régen” azt jelenti, hogy a tulajdonos kiléte már nem állapítható meg; úgy véljük, ebből a szempontból is inkább a „*iam dominum non habeat*” — fentebb már részletesebben is elemzett — tételének lehet jelentőséget tulajdonítani, nem annyira a szorosán vett időtényezőnek.⁵⁹

Az alábbi, szintén Paulustól származó forrásszöveg tanúsága szerint a klasszikus jogtudósok körében korántsem volt egyöntetű a kincs, ill. az azon való tulajdonszerzés jogi megítélése:

Neratius et Proculus et solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedit naturalis possessio. Ideoque si thesaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia quod desit naturali possessioni, id animus implet. Ceterum quod Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione cepit, etiam thesaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum: is enim qui nescit non possidet thesaurum, quamvis fundum possideat. Sed et si sciat, non capiet longa possessione, quia scit alienum esse. Quidam putant Sabini sententiam veriore esse nec alias eum qui scit possidere, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia nostra: quibus consentio. (Paul. D. 41, 2, 3, 3)⁶⁰

Paulus elsőként a prokuliánusokhoz tartozó Neratius és Proculus nézetére hivatkozik, akik úgy vélték, miszerint pusztán *animusszal* nem lehet birtokot szerezni („*solo animo non posse nos adquirere possessionem*”), ha azt nem előzi meg *naturalis possessio* — amely kitétel alatt itt nyilván a tényleges, a korporalitás elemét is magában foglaló birtokot kell érteni. Ezért tehát, amennyiben a telek tulajdonosa tudatában van annak, hogy kincs van a telkén, úgy folyamatosan birtokolja a kincset, ameddig a birtoklás szándékával rendelkezik. A

⁵⁸ A nem jogi szövegek közül hivatkozhatunk még a jogtudósként is jelentős Cassiodorus 537-ből származó művében olvasható azon, a kincsre vonatkozó utalásra is, amely olyan elrejtett, értékes dolgokról szól, melyek hosszú idő után elveszítették jogos tulajdonosukat: „*Depositivae quoque pecuniae, quae longa vetustate competentes dominos amiserunt.*” (*Variae* 6, 8). A szövegben Paulus szavai is visszacsengenek, legalábbis ami a benne szereplő *depositivae*, ill. „*pecuniae*” kitételeket illeti. Ehhez a szöveghez ld. pl. BONFANTE: *id. m.* 127; MARCHI: *id. m.* 369; KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 573⁸⁸.

⁵⁹ Az időtényező jelentőségéhez a polgári jogban ld. DELI G.: *Időtényező a kellékszavatosság szabályozásában*, Miskolci Jogi Szemle 3/2 (2008), 30sk.

⁶⁰ Ehhez a híres forrásszöveghez ld. az újabb irodalomból KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 571sk., valamint az ott hivatkozott további szakirodalmat.

forrásszöveg szavaival ugyanis, „azt, ami a természetes [tényleges] birtoklásból hiányzik, a [birtoklási] akarat pótolja” („*quia quod desit naturali possessioni, id animus implet*”).

Paulus ezt követően a Pomponius szavaival a jogtudományt Publius Mucius Scaevola mellett megteremtő másik két préklasszikus kori jogtudós, Brutus és Manilius fentebb már említett nézetét idézi. Ezt a Paulus korában már elavult véleményt — miszerint a kincs azé, akié a telek, tehát a *thensaurus* osztja a telek tulajdonjogi sorsát mint a telek járuléka, *accessió*ja, még ha a telektulajdonos nem is tudja, hogy a kincs a telken van — Paulus sem tartja helytállóknak. Az ugyanis — indokolja véleményét Paulus —, aki nem tud a kincsről, nem is birtokolja azt, még ha a telket birtokolja is. *Animus* nélkül nincsen birtoklás, ha a korporalitás eleme fenn is forog, tehetjük hozzá. De ha tud is a kincsről a telek tulajdonosa — folytatja Paulus —, akkor sem szerez rajta elbirtoklás útján tulajdonjogot, mivel ez esetben azt hiszi, hogy a kincs másé (vagyis a birtoklás kezdetekor konstatálható rosszhiszeműsége nem teszi lehetővé az elbirtoklás útján való tulajdonszerzést). Brutus és Manilius idejében viszont a (szubjektív értelemben vett) jóhiszeműség⁶¹ az elbirtokláshoz még nem volt szükséges, mutat rá erre a forrásszöveg kapcsán Visky is.⁶² A préklasszikus jogtudósok tehát még úgy tekintettek a kincstre, mint a telek *accessió*jára, amely osztotta a telek tulajdonjogi sorsát, vagyis a kincs e nézet szerint akkor is a tulajdonosé, ha fogalma sincsen arról, hogy az a telkén van.

Végül pedig Paulus azt a *Sabinus* nevéhez kötődő — és több más jogtudós által is elfogadott — nézetet ismerteti, amely szerint helyesebb, ha azt tekintjük birtokosnak, aki tud a kincsről, hacsak azt helyéről nem mozdították el, mivel ez esetben már nincs a saját őrizetünk alatt („*sub custodia nostra*”). Amennyiben tehát a telek tulajdonosának nincsen tudomása a telkén lévő kincsről, és azt más birtokba vette, a telektulajdonostól különböző személy szerez rajta tulajdon mint lényegét tekintve *res nullius*on. Vagyis a kései klasszikus Paulus is a *sabinianus* nézetet fogadja el.

A D. 41, 2, 3, 3 alatt fölvetett Paulus-fragmentum itt előadott rövid értelmezését követően is elmondhatjuk, amit a Paul. D. 41, 1, 31, 1 alapján fentebb már rögzítettünk, miszerint e forrásszöveg alapján sem lehet teljes biztonsággal levonni azt a következtetést, hogy a klasszikus római jogra nézve a kincstalálás konzekvensen *sui generis*, a foglaláshoz képest minőségileg más tulajdonszerzési módnak tekinthető, hiszen a D. 41, 2, 3, 3 alatt fölvetett szöveg a kincset lényegében uratlan dolognak tekinti. A szóhasználat és a kazuisztika e tekintetben fokozott óvatosságra int.

A kincstalálásra vonatkozó császári rendeletek körében messze a legjelentősebb és a legnagyobb hatású szabályozást Hadrianus császár *constitutio*ja (amire már fentebb előzetesen utaltunk) valósította meg. Hadrianus rendelete közvetítő megoldást (*media sententia*)⁶³ jelentett az egymástól eltérő jogtudósi nézetek között — történetesen, hogy kié a kincs: a telek tulajdonosáé vagy a megtalálóé. Kincstalálásról mint önálló tulajdoni szerzőmódról is valószínűleg csak Hadrianus korától kezdve beszélhetünk a római jogban; nem véletlenül írja Bonfante is, hogy a kincstalálás hadrianusi szabályai a kincstre vonatkozó legrégebbi olyan szabályozást jelentik a jogi források körében, amelyről biztos és precíz ismeretekkel rendelkezőnk.⁶⁴

⁶¹ Az objektív és a szubjektív *bona fides* kérdésköréhez ld. FÖLDI A.: *Újabb észrevételek a bona fides dualizmusának kérdéséről*, Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae 44 (2007), 123skk., valamint UŐ: *Osservazioni intorno al c.d. dualismo della 'bona fides'*, in: Studi in onore di Antonino Metro, II, Milano 2010, 483—507; UŐ: *Monizmus, dualizmus vagy pluralizmus? Összehasonlító-történeti elmélkedések a bona fidesről*, ÁJ 54/3—4 (2013), 25—39, ill. az e tanulmányokban hivatkozott további szakirodalmat.

⁶² VISKY: *Kincs és kincstalálás* (id.), 127.

⁶³ Vö. KASER—KNÜTEL: *id. m.* 150.

⁶⁴ BONFANTE: *id. m.* 130.

Erről a híres rendeletről már a *Historia Augusta* cím alatt ismert, császárokról írott életrajzokat tartalmazó mű is tudósít Hadrianus életútjának ismertetése kapcsán, mégpedig a következőképpen:

De thesauris ita cavet, ut, si quis in suo reperisset, ipse potiretur, si quis in alieno, dimidium domino daret, si quis in publico, cum fisco aequabiliter partiretur. (Historia Augusta, 18, 6)⁶⁵

Vagyis, ha valaki saját földjén talál kincset, a kincs tulajdonjoga teljes egészében őt illeti; ha viszont valaki idegen telekben talál kincset, annak fele (*dimidium*) a telek tulajdonosát illeti; amennyiben pedig valaki közterületen talál kincset, a *fiscussal* (a császári magánkincstárral) kell hasonlóképpen osztozkodnia, vagyis ez esetben a kincs tulajdonjogának fele a találót, fele pedig a kincstárat illeti meg.

Ez a rendelet — ahogy Knütel is írja — minden valószínűség szerint egy új megoldást intézményesített; erre látszik utalni az is, hogy maga a *Historia Augusta* c. mű is tudósít róla.⁶⁶ Nem tudjuk viszont — teszi hozzá Knütel —, hogy miképpen döntöttek el ezeket az eseteket Hadrianus előtt.⁶⁷

Magának a hadrianusi rendeletnek a típusa egyébként ismeretlen; Guarino⁶⁸ szerint valószínűleg *edictum* lehetett, Visky azonban úgy vélekedik, hogy a szabályozás valószínűleg *senatus consultum* alakjában jelent meg, amelynek kezdeményezője a császár volt.⁶⁹ Knütel nem foglal állást a kérdésben.⁷⁰

4. A kincstalálás szabályozása a iustinianusi római jogban

A rendelet tartalmát közelebbről a iustinianusi *Institutiók*ból ismerjük. A iustinianusi jog Hadrianus álláspontját fogadta el ugyanis a kincsen történő tulajdonszerzés tekintetében az alábbi híres forrásszöveg tanúsága szerint:

Thesaurus, quos quis in suo loco invenerit, divus Hadrianus, naturalem aequitatem secutus, ei concessit qui invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro aut in religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco non data ad hoc opera sed fortuito invenerit, dimidium domino soli concessit. Et convenienter, si quis in Caesaris loco invenerit, dimidium inventoris, dimidium Caesaris esse statuit. Cui conveniens est et si quis in publico loco vel fiscali invenerit, dimidium ipsius esse, dimidium fisci vel civitatis. (Inst. 2, 1, 39)

A természetes méltányosságot (*naturalis aequitas*) követve tehát (feltűnő egyébként, hogy a *naturalis aequitas* kitétel a fentebb idézett forrásszövegben [*Historia Augusta*, 18, 6] nem szerepel⁷¹) amennyiben valaki saját telkén talál kincset, megszerzi annak tulajdonjogát. Míg a *Historia Augusta* csupán a „közterületen” talált kincs (ha valaki „*in publico*” [ti. *loco*] talál kincset) jogi helyzetéről tudósít minket, addig az *Institutiók* már a *locus sacer*ben, a *locus religiosus*ban, a *locus Caesaris*ban, a *locus publicus*ban és a *locus fiscalis*ban való kincstalálásról is rendelkeznek,⁷² mégpedig a következőképpen. A *res sacrá*ban vagy *res religiosá*ban véletlenül talán kincs tulajdonjoga is a megtalálót illeti. Aki pedig más telkében véletlenül talál kincset, úgy a kincs felerészben a telek tulajdonosát illeti,

⁶⁵ Ld. ehhez a szöveghez legújabban KLINGENBERG: *id. m.* 241.

⁶⁶ KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 571.

⁶⁷ KNÜTEL: *uo.*

⁶⁸ GUARINO: *Diritto privato romano* (id.), 651.

⁶⁹ VISKY: *Kincs és kincstalálás* (id.), 127.

⁷⁰ KNÜTEL: *Von schwimmenden Inseln* (id.), 57sk. Az egész kérdéskörhöz ld. részletesen BONFANTE: *id. m.* 131.

⁷¹ Vö. AGUDO RUIZ: *id. m.* 85.

⁷² Vö. AGUDO RUIZ: *id. m.* 86.

ennek megfelelően pedig, aki császári földön talál kincset, annak fele a találót, fele pedig a császárt illeti. Amennyiben pedig valaki közterületen vagy kincstári földön talál kincset, úgy annak fele a *fiscus*-é, fele pedig a *civitas*-é.

Ahogy Nörr⁷³ is írja, a hadrianusi szabályozás jelentette — kisebb változtatásokkal ugyan — a kincstalálásra vonatkozó kései klasszikus és a posztklasszikus jogi szabályozás alapját is, valamint, tegyük hozzá, számos modern polgári törvénykönyvben is (természetesen a iustinianusi *Institutiók* közvetítésével) a Hadrianus-féle szabályozás él tovább mind a mai napig.

A kincstalálásra vonatkozó szabályokat lényegében ugyanígy ismerteti Theophilus görög nyelvű *Institutio*-parafrázisa is (*paraphr. inst.* 2, 1, 39).

5. Konklúzió

A klasszikus (valamint természetesen a iustinianusi) jognak a kincstalálással kapcsolatos, a *Digestá*ból élénk tároló, fentebb ismertetett kazuisztikája azt is elárulja, mennyire bizonytalan volt a kincsen történő tulajdonszerzés megítélése az egyes részletkérdések tekintetében a klasszikus korban (gondolunk itt pl. arra, hogy nem teljesen egyértelmű, mi minősült egyáltalán kincsnek a klasszikus jogban, de a kincstalálás mint önálló tulajdoni szerzőmód pusztán léte is kérdéses a klasszikus korra nézve, már csak azért is, mert a *thesaurus* szó a forrásokban korántsem csupán technikus jogi értelemben fordul elő), és nyilván sok tekintetben nem lehetett ez másként az alapvetően szintén kazuisztikus, bár már az absztrakció magasabb szintjét mutató iustinianusi jogban sem.

⁷³ Ld. még NÖRR: *Ethik* (id.), 15.